

Diktatúra a mindennapokban 2. Az alávetettség mintázatai: Gellérd Imre hétköznapijai Siménfalván az ötvenes években²

„Mivel az eseményeknek, gesztusoknak és szavaknak hatalmas szövedékéből, amelyekből egy ember sorsa összeáll, az egyén mindig csak piciny töredéket figyelhet meg, s e töredéket szorosan lehatárolják saját érzékei és saját megfigyelőképessége, továbbá mivel mindig csak saját tudatállapotáról lehet közvetlenül tudomása, ezért az emberiségről szerzett minden tudás, bárhol legyen az időben, nagyrészt mindig mások tanúbizonyságán alapszik.”³

Romániában, akárcsak a szovjet befolyás alá került más kelet-európai országokban, a kommunista hatalom társadalomátalakító programja széles körű társadalmi ellenállásba ütközött. A parancsuralmat bevezető politikai hatalom az ellenállás letörésére és társadalmi bázisának megerősítésére a gazdasági, ideológiai és kulturális szférában az erőszak változatos formáit (strukturális és kulturális) alkalmazta. Az ellenálló társadalom behódolását, színlelt vagy valós alkalmazkodását a hatalom erőszakkal, fenyegetéssel kényszerítette ki, másrészt a pártállam bürokratáinak szolgálatait minden intézményes szinten privilegizálással, jutalmazással is biztosította. Emellett a legitimitásának, elfogadottságának megteremtésére a hatalmi gyakorlatnak állandó eleme volt a diktatúra társadalmosítása: az uralomnak a társadalom tagjai részvételével történő gyakorlása. A korszak politikai, ideológiai törekvéseinek megvalósításában az emberektől „azt várták, hogy teljes személyiségük, gondolkodásuk, magatartásuk és tevékenységük min-

¹ OLÁH Sándor (Homoródalmás, 1954) a csíkszeredai KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központjának alapító tagja. Az intézet megalakulásától (1990) részt vett a különböző kutatási programokban, illetve bekapcsolódott anyaországi intézetek székelyföldi kutatásaiba (Politikatudományok Intézete, Kisebbségkutató Intézet, Teleki László Intézet). Elérhetősége: issigyo@yahoo.com.

² Készült a NKFI 128848. sz. *Székely önkép-építés a 19–20 században* c. program támogatásával.

³ Marc BLOCH, *A történész mestersége* (Budapest: Osiris Kiadó, 1996), 42.

den elemét *nyíltan* alárendeljük az »új« eszmeiségnek”⁴ (Kiemelés az eredetiben – O. S.)

Ismert, hogy a történelmi egyházak többsége, így az unitárius egyház is a kényszerű együttműködést választotta a kommunista hatalom társadalomátalakító programjának célkitűzéseivel. Integrációs törekvéseiben a hatalom az egyházak intézményrendszerét és személyi állományát is eszközként használta céljai megvalósításában. Jelen keretek között e makroszinten létrejött intézményes társadalmi viszony lokális léptékű megvalósulási formáit és következményeit tárgyaljuk, Gellérd Imre társadalmi aktivitásának, közéleti tevékenységének felidézésével.

Az egyházi intézményekben az ötvenes években keletkezett forrásokból kiderül, hogy a vidéki lelkészek cselekvési terét (eltekintve a lelkészi szolgálattól) alapvetően két hatalmi intézményrendszer határozta meg: az egyházi hierarchia felsőbb hatóságai (püspökség, esperességek) és a hatalom helyi centrumai: a községi és városi néptanácsok, illetve az adminisztratív hierarchiában ezek fölött álló rajoni és tartományi központok.

A Gellérd Imrétől fennmaradt írott források, különösen a lelkészi jelentések tevékenységi beszámolóit azt mutatják, hogy a hétköznapi gyakorlatban az említett intézmények által az egyházközség vezetésére, elsősorban a lelkészekre rótt társadalmi, politikai feladatok, klasszikus értelemben vett *társadalmi cselekvések*: másokhoz, az egyházi és politikai-hatalmi intézményekhez igazodó, illetve más egyéneket vagy csoportokat, elsősorban híveiket befolyásoló (irányító, korlátozó stb.) cselekvések.

A társadalmi cselekvéseknek két fő típusa ismert: az érdekmotivált és a kényszermotivált cselekvések. Az egyház és a kommunista hatalom ismert ideológiai szembenállásából következő hipotézisünk, hogy amikor a vidéki lelkészeket a politikai hatalom céljainak támogatására, a gazdasági és társadalmi átalakítás programjában való állandó aktív részvételre – kampányfeladatok ellátása, politikai eseményeken való részvétel, a kommunista ünnepeken, évfordulókon való aktivitásra – utasították, akkor azok végrehajtásában kényszermotivált cselekvésekről volt szó, az esetleges szembenállás esetén várható fenyegető szankciók elkerülését biztosító, kikényszerített engedelmességről.

A társadalmi tér egésze mint az erőviszonyok mezeje kényszerítő szükség-szerűség az érdekelt ágensek számára, harcmező, ahol összecsapnak az ágensek

⁴ SZABÓ Márton, *Diszkurzív térben. „A munka hősei”* (Budapest: Scientia Humana, 1998), 50.

– írja Pierre Bourdieu.⁵ A társadalomkutatók körében ma igen népszerű a hatalom foucault-i koncepciója. Eszerint a hatalom nem pusztán egy központi állami intézmény, hanem olyan valami, ami szétterjed a társadalomban, „nem birtokolható dologi javak módján... hanem úgy működik, mint egy gépezet. Bár piramis alakú szerkezete egy főnököt helyez a csúcsra, az egész szerkezet az, amely a hatalmat termeli, és szétosztja az egyéneket ebben a permanens és összefüggő térben.”⁶ Ahol a hatalom „szétterjed a társadalomban”, ott már uralmi viszonyokról is beszélhetünk. Az uralom weberi fogalma két cselekvő közti aszimmetrikus viszonyt feltételez, „engedelmességen alapul, és az engedelmességnek az egyes esetekben – a fásult megszokástól kezdve egészen a tisztán cél racionális megmondolásokig – a legkülönbözőbb motívumai lehetnek”⁷

Weber nyomán hatalomról beszélünk minden olyan helyzetben, „ha egy társadalmi kapcsolaton belül van rá esély, hogy valaki saját akaratát az ellenszegülés ellenére is keresztülvigye, függetlenül attól, hogy min alapul ez az esély”⁸. Az emberek azon csoportját, amely arra specializálta viselkedését, hogy érvényt szerezzen ennek az esélynek, Weber hatalmi szervezatként definiálja.⁹ Alább kitérünk a társadalmi mező erőviszonyainak sajátosságaira, amelyek az ötvenes évek falusi világában a lokális társadalmi csoportok és egyének viselkedését, társadalmi cselekvéseit befolyásolták. Az a hatalmi szervezet, amellyel a vidéki lelkészek napi (sok esetben kényszer)kapcsolatban voltak az ötvenes évek székelyföldi falusi társadalmában, a helyi néptanács volt.

A néptanács

„A néptanácsok azonban csak úgy teljesíthetik összes nagy feladataikat, ha munkájukat a párt irányításával végzik.”¹⁰

⁵ Pierre BOURDIEU, *A gyakorlati észjárás. A társadalmi cselekvés elméletéről* (Budapest: Napvilág Kiadó, 2002), 44–45.

⁶ Michel FOUCAULT, *Felügyelet és büntetés. A börtön története* (Budapest: Gondolat, 1990), 242.

⁷ Max WEBER, *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai. 1. Szociológiai kategóriáiban* (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1987), 221.

⁸ Uo., 77.

⁹ Uo., 78. E hatalomfogalmat Weber későbbi értelmezői tágitották, kiemelve az egyének közötti társadalmi kapcsolat szűk kereteiből, alkalmassá tették a társadalmi csoportok közötti viszonyok leírására is.

¹⁰ *A Román Munkáspárt a dolgozók hazája, a néptanácsok az államhatalom helyi szervei. A falusi pártaktíva tanfolyamai részére. 8 lecke* (Román Munkáspárt, 1949), 21.

„...a falusi néptanácsok terv szerint dolgoznak. Már kezdettől tudják, mi mindent kell elvégezni a faluban, és minden gazdának megmondják, mi a teendője.”¹¹

A politikai hatalom a társadalom feletti uralom gyakorlásának új intézményrendszerét a szovjet mintára országosan megszervezett néptanácsok létrehozásával (1950. dec.) teremtette meg. „A szocializmus építésének útján a szovjet tapasztalatok az útmutatóink. Ezeket a tapasztalatokat a néptanács megalakításánál is fel kell használnunk. A néptanácsok országunkban hasonló feladatokat fognak teljesíteni, mint a helyi szovjetek a Szovjetunióban”¹² – olvasható egy propagandakiadványban. Az 1950 szeptemberében végrehajtott közigazgatási átszervezés a Román Népköztársaságban felszámolta a megyerendszert, Udvarhely megyét rajonná alakítva Sztálin Tartományhoz csatolták, 1952 szeptemberétől a rajon az ekkor létrehozott Magyar Autonóm Tartomány, majd egy újabb közigazgatási átszervezéssel (1960) a Maros-Magyar Autonóm Tartomány része lett.¹³ Székelyudvarhely rajon egy kisvárost és 28 községet (89 faluval) foglalt magába.¹⁴ A törvényerejű rendelettel felállított intézményeket a politikai hatalom az „államhatalom helyi szerveiként” definiálta, és (látszólag) a helyi társadalmak fölötti korlátlan ellenőrzési és irányítási joggal ruházta fel. A működési szabályzat értelmében a helyi néptanácsok a havi rendes, illetve rendkívüli ülészakokon hoztak határozatokat, intézkedéseket. Az ülészakok közötti időben a Végrehajtó Bizottságok hatáskörébe tartoztak a helyi irányítás ügyei. A helyi néptanácsok ellenőrizhették az illető településen létező termelőegységek, vállalatok, intézmények, szervezetek működését, megváltoztathatták vagy megsemmisíthették ezek belső határozatait. A néptanácsok feladatkörébe tartozott a közigazgatási rendelkezések, szankciók kibocsátása, az alárendelt intézményekben az alkalmazottak, tisztviselők tevékenységének ellenőrzése, fegyelmi intézkedések foganatosítása.

¹¹ Uo., 27.

¹² Uo., 22.

¹³ 1956 januárjában a rajon dél-délnyugati részén kialakították Székelykeresztúr rajont, amelyet 1960-ban meg is szüntettek.

¹⁴ A rajon összes lakossága az 1956-os népszámláláskor 81 668 fő volt, ebből 14 500 lakos városban, illetve a város környéki falusias jellegű településeken élt. A lakosság nemzetiségi megoszlása: 98,1%-a magyar, 1,4%-a román és együttvéve 0,5% cigány, szász és zsidó volt. A rajoni székhely Székelyudvarhely volt, az Udvarhelyi-medence adminisztratív, kereskedelmi, kulturális központja, szerény gazdasági potenciállal.

A néptanács formálisan testületi vezetést jelentett, ahová a képviselők választás útján kerültek be. A hatalmi intézmények helyi szervezeti kiépítésének fontos mozzanata volt ezek személyi állományának kiválasztása. Az első néptanácsi választásokon a települések lakosságából kerültek ki a képviselők, néptanácselnökök és a titkár. A választások előtt a képviselők jelölése „osztályszempontok” alapján, a helyi szegény- és középparasztság soraiból történt. A képviselőjelöltek listájára nem kerülhettek fel a kulákoknak nyilvánított személyek harmad-negyedrangú rokonai sem. A helyi néptanácsok létrehozása után az intézmények működésével elégedetlen felsőbb vezetés rövidesen taktikát változtatott: a választás helyett a kinevezés elvét alkalmazva, 1952 nyarán leváltotta a helyi választott néptanácselnököket és titkárokat, és idegen, munkásszarmazású káderekkel töltötte be ezeket a pozíciókat.

A helyi néptanácsok és a hatalmi hierarchiában közvetlen fölöttük álló rajoni néptanácsok alapviszonyát a működési szabályzat 23. pontja világosan rögzítette. Eszerint „a rajoni néptanács végrehajtó bizottsága a községi néptanács végrehajtó bizottságának a döntéseit megsemmisítheti, módosíthatja vagy felüggesztheti”. Ez a szabályozás nem hagyott kétséget az érvényesíteni kívánt viszonyrendről: a helyi néptanácsok a centralizált, hierarchikus hatalmi szerkezetben a legalsó szintet jelentették, hatáskörük és működésük központi elve a hierarchia felsőbb szintjeiről érkező rendelkezések és utasítások tudomásulvétele és végrehajtása volt.¹⁵

A tartományi, rajoni és helyi néptanácsok különböző ügyosztályai rendeleteikkel a mindennapi élet létszféráinak minél teljesebb átfogására törekedtek. Ebből következően a rendeleti irányítás tárgyköre rendkívül széles skálán mozgott. Rendelet tárgya lehetett egy termelési technológia jelentéktelen részmozzanata (pl. a mákvetéseket pusztító lárvák és hernyók összegyűjtése) éppúgy, mint a kiskereskedelmi áruk mennyiségének diszkriminatív, ideológiai szempontok szerinti forgalmazása vagy az aktuálpolitikai kérdések melletti agitáció elrendelése a családban.

¹⁵ A rendeleti irányítás kézenfekvő eszköze volt a mindennapi élet autonóm területeinek uralását célzó hatalmi gyakorlatnak. Természetéről Hannah Arendt a következőket írja: „A rendelet... csak ott létezik, ahol alkalmazzák, és akkor, ha alkalmazzák; nincs szüksége más jogcímre, mint az alkalmazhatóság... A rendeletekkel irányított emberek sosem tudják, mi kormányozza őket, mert a rendeletek önmagukban érthetetlenek, s az adminisztrátorok gondos szervezéssel tudatlanságban tartják az alattvalókat e rendeletek gyakorlati jelentősége és a rájuk okot adó sajátos körülmények felől.” HANNAH ARENDT, *A totalitarizmus gyökerei* (Budapest: Európa Kiadó, 1992), 292.

A rendelet mellett a társadalom irányításának másik fontos adminisztratív eszköze a terv volt. A tervek kibocsátásával a hatalom a termelés, elosztás és elvonás folyamatainak irányítását, ideológiai szempontok szerinti szabályozását célozta. Általános volt a kulturális tevékenységek tervszerű irányításának gyakorlata is (pl. a falusi „filmszínháznak” mozilátogatási tervet kellett teljesíteniük évi, havi és napi programok szerint). A termelőtevékenységeket tervmutatókkal szabályozták, a gazdasági munkafolyamatoknak megfelelően volt vetési, begyűjtési (gabona-, tej-, hús-, gyapjúbeszolgáltatás), cséplési, felvásárlási, pénzügyi, napi szállítási terv.

A terv intézményesítése nemcsak a gazdasági tevékenységekbe való beavatkozást jelentett: társadalmi következményei is voltak. A tervgazdálkodással a politikai hatalom megtámadta a mindennapi élet tradicionális időhasználatát. A hagyományos falu életvilágában „nagyértékben belsővé vált szociális időkénszer”¹⁶ a mindennapi társadalmi gyakorlatban azt jelentette, hogy az idő, egész sor más szociális szimbólumhoz hasonlóan, egyszerre több funkciót is betöltött. Például az évszakok váltakozásához kapcsolódó munkák ideje, az ünnepek időszakos szertartásainak ritmusa olyan rendszert alkotott, amely a mindennapi életgyakorlatban tájékozódási pontként szabályozta a munkavégzést, viselkedést és az érzékelést.

Az időhasználat erőszakos átalakításának példajaként a munkára fordítható idő új szabályozása mellett a társadalom szakrális idejének profanizálását említhetjük. Általános gyakorlat volt a vasárnap délelőtti tevékenységek – közmunkák, gyűlések, kiértékelők – szervezése oly módon, hogy ezek időpontja egybeessen a hitélet és a hagyományos vallásos ünnepek gyakorlásának idejével. A mindennapi gyakorlat intézményesedett autonóm cselekvési terei súlyosan korlátozottak. Ebből következett az idő – a társadalmi és a személyes idő – reorganizálása, ezzel is kisajátítva vagy korlátozva az autonóm döntések szféráját. A rendszer „nagy ellensége volt a szabad időnek. Nyilván attól tartott, hogy szabad idejükben az emberek összevissza gondolkodnak, s így nyilván csupa rendszerellenes pusmogást művelnek, ami voltaképp maga a szervezkedés. Ezt megakadályozandó a rendszer nem győzött a szabadidő kitöltésére programokat szervezni... A közösségi életben való részvételt állandóan figyelték és számon tartották.”¹⁷

¹⁶ Norbert ELIAS, „Az időről” in *Időben élni. Történeti-szociológiai tanulmányok*, válogatta GELLÉRINÉ LÁZÁR Márta (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990), 44.

¹⁷ SZABÓ Miklós, „Hétköznapi sztálinizmus Magyarországon”, *Századvég* 6–7. sz. (1988): 162.

Az irányító, ellenőrző és szankcionáló eljárások formái és módjai együttesen szimbolizálták azokat a viszonyulásokat, kötelekeket, amelyekkel a hatalom a helyi társadalmak felé fordult.

Az a politikai modor, ahogyan a hatalmi ügyvitelben „megszólítják” a társadalmat, ahogyan közölnek, utasítanak, elrendelnek, megtiltanak, számon kérnek, értelmezhető üzeneteket, utalásokat tartalmaz az uralomgyakorlás természetéről, a hatalom viszonyulásáról az uralma alatt lévőkhez. A községi néptanácsok rajonhoz beküldött havi jelentéseiből megállapítható, hogy az első években (1951–1952) a helyi vezetők igyekeztek megfelelni a felsőbb elvárásoknak, ugyanakkor háritani próbálták a sürgető, arrogáns modorú rajoni követeléseket, és az elégedetlenkedő gazdátársadalom panaszait is közvetítették a hatalom felsőbb szintjei felé. Ezeknek az érdekközvetítő próbálkozásoknak a sorozatos mellőzése vagy elutasítása idővel a helyi vezetők egy részét ráébresztette, hogy a „dolgozók és az állam érdekeinek helyes összefonódása” a hatalmi retorikában általában azt jelenti, hogy ezek az érdekek különböznek: az „állam érdekei” rendszeresen háttérbe szorították a „dolgozók” érdekeit. A későbbi években fokozatosan leépült a helyi hatalomnak a korábban is gyenge érdekképviseleti tevékenysége. Ebben a folyamatban feltehetően a más településekről delegált, idegen néptanácselnököknek is szerepük volt. Az ötvenes évek második felében keletkezett forrásokban nyomát sem találjuk a helyi társadalom érdekeit felvállaló beállítódásnak. Annál gyakoribb a hatalom helytartóinak a felettesektől átvett cinizmusa. Az ideológia közvetítette értékek szemben álltak a falu hagyományos értékrendjével. Ez a szembenállás a tradicionális kommunikatív struktúrák bomlasztásában (pl. a vallási hagyománnyal szembeni ellenséges viszonyulásban) is megnyilvánult.

A kommunista hatalmi intézményi berendezkedés előtt – mind a helyi, mind a központi szinteken – a hatalom legitimitásának egyik forrása a létező, rögzült rend sértetlen fenntartása, illetve a rend újratermelésének feltételrendszerét biztosító hatalmi felügyelet volt. A mindennapi élet autonóm területeit (pl. az egyéni vagy közösségi döntések a termelésben, erőforrás-használatban) az adminisztratív hatalom ekkor – a háborús évek kivételével – érintetlenül hagyta. Ezzel szemben az 1945 után berendezkedő új hatalom az életgyakorlat legkülönbözőbb szféráiban kisajátította a személyes döntési hatásköröket, erőszakos korlátozásokat vezetett be. A szociális integrációt az új értékek szerint megvalósítani készülő hatalom a kialakult integrációs sémák lebontásával, érvénytelenítésével kezdte (pl. a társadalmi státuszok hierarchiájának átrendezése, az erőforrások használatának ideológiai szempontok szerinti szabályozása).

Az új hatalom intézményeinek elfogadottsága, illetve elutasítása a mikro-társadalmi csoportok különböző élethelyzeteiben, valóságtapasztalatában gyökerező differenciált viszonyulás volt. Ha például a tömeges részvételt nézzük a választásokon, gyűléseken, azt a félrevezető következtetést vonhatjuk le, hogy a hatalom melletti lojalitás és elfogadási készség igen magas arányú volt. Az alulnézeti perspektívát érvényesítő vizsgálatok azonban kideríthetik, hogy a terror, a folyamatos egzisztenciális és ideológiai támadások körülményei között a tömeges lojalitás és az engedelmesség csak látszólagos viszonyulás volt. A lojalitást mutató kollektív cselekvések motivációi esetleg másutt keresendők, mint a feltételezhető egyetértésben a kommunista hatalmi szándékokkal.

A fordulat éve: 1949. Gellérd Imre átpolitizált mindennapjai

Ismert jelenség, hogy a diktatúra világában minden átpolitizálódik. Az hatalom melletti politikai lojalitásukat az alávetettek a mindennapokban színlelt vagy valós engedelmességükkel, behódolással fejezhették ki.

1949 a krízis éve – írja Gagyi József –, az új hatalmi szerkezet centrumból a perifériára való kiterjesztésének az éve.¹⁸ Rendelettel létrehozták a milíciát, megalakultak az ideiglenes bizottságok, az államhatalom új helyi szervei, és meghirdették a később legfelforgatóbb társadalmi átalakulást hozó társadalom-átalakítási célt: a kollektivizálást. Ez az esztendő „a társadalom szintjén nem a csendes mindennapokhoz való visszatérés, hanem a mindennapivá váló terror, az új hatalommal szemben érzett félelem és szorongás első éve, a támadások első kollektív társadalmi reakciójaként pedig a csodalátások, a millenarista mozgalom és a krízis éve, egy mentalitástörténeti fordulópont volt a Székelyföldön”.¹⁹

Gellérd Imre lelkészi jelentésében (1950. január) összefoglalta az 1949. évben bekövetkezett változásokat, az anyagi és szimbolikus veszteségeket, valamint ezek következményeit hívei hitéletében:

„Általában az elmúlt esztendő egyházunk életében 2-ös irányultságot jelent. Külsőleg vagyis társadalmi szerepét illetőleg valóban az elmúlt eszt. óta sokat veszítettünk, hivatalos tekintélyünk elveszett, belső emberek társ.-i szerepe megszűnt, népnevelési munkánk leépült, lapjaink, naptárunk, kiadványaink nem jelenhet-

¹⁸ GAGYI József, *A krízis éve a Székelyföldön 1949* (Csíkszereda: Pro Print Könyvkiadó, 2004), 10.

¹⁹ Uo., 7.

nek meg, rendezvényeink megszűntek, kongrua kiutalása megszűnt. Belsőleg azonban talán soha nem látott ragaszkodást tapasztaltunk, amely minden külső veszteségért kárpótol... Az egyházi vagyonnak az állam fennhatósága és ellenőrzése alá vonása volt, mely szerint az államilag felleltározott egyházi vagyonnak az egyház csak felelős kezelője és élvezője, egyebekben a minisztérium és a néptanácsok kezelése alá tartozik...”²⁰

Az agresszív társadalomátalakítási folyamatban a politikai hatalom propagandagépezetével eszközként a kulturális erőszakot is alkalmazta. Gagyí József értelmezésében „Ünnepeken és mindennapokban olyan sorozatos és fokozatosan erősödő támadás éri a társadalom viláértelmező szimbólumait, a társadalom immun- vagy identitásrendszerét, ami az egyént érő egzisztenciális támadásokkal kombinálódva egy ritka átmeneti jelenség: a társadalmat átfogó lázas állapot, kulturális krízis kialakulásához vezet.”²¹

Gellérd Imre a traumák sorozata nyomán tapasztalva az általános társadalmi elbizonytalanodást, hívei megnyugtatóására cselekvési, viszonyulási szempontokat javasolt:

„Lelkészi jelentés 1949 évre. Mit kell tennünk?

1. Őrizzük meg a régi buzgóságot.

2. Segítsünk teljes nyugvópontra jutni az egyházak és az állam viszonyát. Bizonyítsuk be, hogy mi egyházi és vallási életünk gyakorlása közben nem vagyunk automatikus gátlói a dem. fejlődésnek, sőt ellenkezőleg unit. népi egyházunk, mely maga is a fejlődés elvére támaszkodik, a maga lelkeségével képességet, belső indítást nyújt a legidősebb társ.-i feladataink teljesítésére.

3. Ne féljünk, hanem a **nép** dolgozó nép vallása mellé állva legyünk bátor szószólói népi hitünknek, mely nem a kizsákmányoló osztályok képződménye, hanem a dolgozó nép történelmi produktuma.”²²

A közhangulat feszültségekkel, konfliktusokkal terhelt lett, lokális szinten a csoportközi, személyközi kapcsolatokban terjedtek az erőszakos cselekedetek.

²⁰ Forrás: iktatlan lapok a siménfalvi unitárius parókia irattárában.

²¹ GAGYI József, *A krízis éve a Székelyföldön 1949* (Csíkszereda: Pro Print Könyvkiadó, 2004), 9.

²² Forrás: iktatlan lapok a siménfalvi unitárius parókia irattárában.

„A társadalmi átalakulás előtti, tárgyat kereső szorongás és forrongás pillanatait voltak ezek, melyeket egyszerre jellemezett társadalmi szinten a sodró erejű változás és a mozdulás előtti dermedt félelem és csodalátó várakozás. Béke volt, de mégis háború. Már az új világ, de benne még felbomlás előtt ott a régi.”²³

Gellérd Imre beszámolóiban nem részletezhette az antiklerikális propaganda konkrét támadásait, az alábbi jelentésrészlet válasz a helyi életvilágban is jelen lévő egyházellenes viszonyulásra:

„Községünkben mindenki tudja, hogy Unit. Egyházunk alkotmányosan biztosított kultuszszabadságnak örvend, s minden meg gondolatlan támadás, ami bárki részéről jöhet, a mi egyházközségünkben fokozott mértékben kiváltja a nép ellenszenvét, sőt elfordulását attól, ami lelkiismereti szabadságában gátolja. A mi e[gyház]k[özség]-ünk népe tudja, hogy a vallás- és egyházüldözés törvényellenes cselekedet, s ezért nem fél semmilyen kísérlettől. Bátrak vagyunk kimondani, hogy ha valaki minket meg akar nyerni, vallási és egyházi életünkben ne zavarjon, ha pedig valaki el akar veszíteni és meg akartja gyűlöltetni magát, forduljon alkotmányos vallásszabadságunk ellen. Ez a megállapítás egyetlen más e[gyház]k[özség]-ben sem annyira eleven és kényesen igaz, mint a mienkben.”²⁴

A következő esztendőben a lelkész jelentésében indulatosan viszonyult ugyanehhez a jelenséghez, ami arra utal, hogy az egyházzal szembeni manipulációk, az ellenséges viszonyulás, a „hamis vádak, közönséges hazugságok és rosszindulatú, meg gondolatlan fecsegések” 1951-ben is folytatódtak. A jelentés képet nyújt az egyház és a helyi hatalmi intézmények viszonyáról is:

„Társadalmi vonatkozású ügyeink: E[gyház]k[özség]ünk egész év folyamán a legteljesebb egyetértésben végezte feladatait a község társadalmi szervezeteivel és hatóságaival. Egész éven át igyekeztünk minden társi és állami kötelességünknek eleget tenni. S tettük ezt abban a tudatban, hogy támogató tényezővé válhassunk hazánk tár-

²³ GAGYI, *A krízis éve...*, 12.

²⁴ „Lelkészi jelentés 1950. évről”, in *A Siménfalvi Unitárius Egyházközség Jegyzőkönyve 1950-től*. Leltári szám: U. E. S. 186., 19. (A továbbiakban e jegyzőkönyv: Jkv. U. E. S. 186.)

sadalmi fejlődésének. Ha valaki azt mondja rólunk, hogy nem voltunk magatartásunkban demokratikusak, hazudik. Ha valaki azt mondja, hogy a Párt és a tömegszervezetek ellen dolgoztunk, hazudik – a néptanács utasításait nem hajtottuk végre, hazudik. Csak az mondhat ilyent rólunk, akinek halvány sejtelve sincs arról, a mi a Siménfalvi U. E[gyház]k[özsé]ben történt és történik, vagy pedig hamis vádakkal, közönséges hazugságokkal és rosszindulatú, meg gondolatlan fecsegéssel ártani akar nekünk. Már jó előre kijelentjük: mi nem voltunk, nem vagyunk, és nem leszünk hazánk, rendszerünk és népünk ellensége. Ha valaki erőszakkal akar belőlünk ellenséget csinálni, tetteinkkel fogjuk halomra dönteni alattomos és népellenes mesterkedéseit. A R.N.K.-ban vallásszabadság van, egyházi törvények vannak, melyeket a Párt, a Kormány és a Nagy Ngy Elnöksége hagytak jóvá és írtak alá. Mi mindent a törvények szerint intézünk. Aki nem hiszi ezt, jöjjön és nézze meg a törvénykönyvet, a Sz[ervezeti] Sz[abályzatot]-ot, hogy a nép tudja mit cselekszik, s ha valamit nem tudnánk, ott van a Párt, melynek kötelessége figyelmeztetni minket, s inteni a jóra! Községünk pártszervezete ezt meg is tette, amiért hálás köszönetünknek adunk kifejezést. Ezért nem tévedtünk és nem fogunk tévedni ezután sem. Különben ezt már a múlt évben is megállapítottuk, hogy ha valaki örökre és engesztelhetetlenül meg akarja gyűlöltetni magát a néppel, támadja meg hamis vádakkal az e[gyház]k[özsé]get. Mi nem félünk, mert nincs miért félünk.”²⁵

Az alábbi forrásszemelvényekkel a „másik oldal” politikai modorát, az egyházi élet korlátozásának hatalmas mikrotechnikáit (pl. utasítás, titkolózás) illusztráljuk. A helyi élet társadalmi és kommunikációs gyakorlatában érvényesülő döntések világosan láttatják a pozíciók hierarchiáját és az erőviszonyok állapotát. (A hivatali vezetésben alkalmazottak írásgyakorlatának érzékeltetésére az iratokat betűhíven közöljük.)

„Siménfalva község Néptanácsa.
VegrehajtoBizottság
Gellert Imre elvtarsnak.
Siménfalva.

²⁵ Jkv. U. E. S. 186. 1950., 54–55.

Felhívjuk az elvtárs figyelmet, hogy szerdanregelre a NeptanacsVegrehajto-Bizottsagahoz egy kimutatasformajaban az összes egyhazfiakot valamint az egyhaztanacs vezetőinek a nevsoratertve a presbiterium tagjait, személyesen hozza be.

A tovabbiutasitast szerda regel meg fogjuk adni, felhívjuk a figyelmet, hogy fontos kerdesről van szomelytsürgösenintezni kell

Siménfalva 1954 oktober 4.

Elnök

Titkar”

„Siménfalva Községi Néptanács
VégrehajtoBizotsága
Gelérd Imre unitárius lelkésznek
Siménfalva

Községi Néptanács hivatalosan értesitti hogy a Templomon kívül semmiféle összejövetelt vagy gyűlést a helji Néptanács tudomása nélkül nemtarthat.

Kérjük hogyamenyiben szüksége esetben gyűlést szándékoznak tartani a néptanácsot előzőlegértesítsék ki hogy miyencélből szükséges gyűlést tartani.

Siménfalva 1956 Január 27 én.

Elnök

Titkár”

A hatalomhoz fordulás tiszteletteljes hangneme, a kérések tiszteletadó záróformuláinak lojalitást bizonyító alkalmazása általános, mondható, hogy rendszerspecifikus gyakorlat volt az ötvenes években az alávetettek és kiszolgáltatottak hatalommal folytatott kommunikációjában. Gellérd Imre is használta ezt a stratégiát:

„Unitárius Egyházközség – Siménfalva
Sz.12/1956
Siménfalva Község Néptanácsának
H[elyben]

Hivatkozásul a I. hó 27-én kelt átiratukra, mély tisztelettel jelentem, hogy február hó 3-án pénteken este 8 órai kezdettel a temetési kórus rendes próbát tart a parókián.

A temetéseken való szólamos éneklés községünkben évszázados hagyomány s az egyes temetési liturgiális kórus-számok betanítását téli időszakban szoktuk eszközölni, hogy a munkaidőszak alatt senkit ne vonjunk el a kötelességeitől. A kórus tagjai teljesen önkéntes alapon járnak a próbákra. Tehát nem szervezet. Létrehozását és fenntartását a lakosság követeli.

Tisztelettel jelentem a kórus-próba időpontját a szíves tudomásul vételét tisztelettel kérem.

Siménf. 56/3.

Harcolunk a Békéért!

Gellérd Imre unit. lelkész²⁶

Engedelmesség, behódolás, azonosulás?

Az egyház és a lelkészek hatalom melletti társadalmi aktivitásra kényszerítése több tényező együttes hatásának volt a következménye.

A legitimitás eléréséhez a nagyobb hatékonyság érdekében fontos hatalmi szempont volt, hogy a közvetlen környezetükben jelentős társadalmi presztízzsel bíró lelkészek nyíltan kifejezzék, sok esetben a szószékről, egyetértésüket a hatalmi szándékokkal.

A hatalom nem tűrte az autonóm személyiséget és az önálló cselekvéseket. „A kommunista mozgalom ugyanis nemcsak elfogadta és megkövetelte az egyén odaadását, hanem ennél többet is kívánt: *az egyéniség feladását*. (Kiemelés az eredetiben – O. S.)²⁷ A politikai lojalitás bizonyításának folyamatos elvárása, a szüntelenül áradó, mindig „időszerű” feladatok a kulturális erőszak formáiként értelmezhetők. A lelkészeknek azt az ideológiát kellett támogatniuk, olyan eszmeiség követésére kellett biztatniuk híveiket, amely homlokegyenest ellentétes volt a vallásos világértelmezéssel. A forrásokban keletkezési körülményeik viszonyrendszeréből következően értelemszerűen nincs nyoma annak, hogy mit gondolhattak a lelkészek a rájuk kényszerített szerepekről. Behódoltak vagy azonosultak a vallási hagyományt és értékrendet támadó propagandagépezet munkájával, az önmagát kizárólagosnak hirdető ideológiával? A terror és az elnyomás körülményei között racionális az alkalmazkodó, adaptív stratégiai viselkedésmód. A fenyegetettségben cselekvő emberek várható viselkedéséről Polányi Mihály megállapítja: „... el kell ismernünk, hogy a legtöbb embert rá lehet venni (kiemelés az eredetiben – O. S.), hogy behódoljon, és ha vonakodva is, teljesítsen

²⁶ A siménfalvi egyházközség irattára (a továbbiakban: Irattár). 1956. iktsz. 56/3. (Gellérd Imre „Irattár” címmel látta el azokat a puha fedelű dossziékat, amelyekbe a kapott iratokat, körleveleket, illetve az egyházközség folyó ügyeire vonatkozó feljegyzéseket iktatószámmal ellátva gyűjtötte.)

²⁷ LITVÁN György „»Mi, kommunisták különös emberek vagyunk...«. A sztálinizmus lélektana”, *Századvég* 6–7. sz. (1988): 154.

parancsokat, ha kellőképpen komoly fenyegetésnek van kitéve: az ilyen behódolásról helyes azt mondani, hogy erőszakkal lett kikényszerítve”.²⁸

A korabeli uralmi viszonyok között a hatalmi célokkal szembenállók nem fejezhették ki idegenkedésüket, ellenszenvüket. A szembenállásukat kifejező nyilvános viszonyulások veszedelmeket hozhattak volna rájuk. A kegyetlen állami terror által kiváltott általános félelemérzésnek is szerepe volt a cselekvések, viszonyulások alakulásában (ez a tényezőt egy további fejezetben részletezzük).

Az egyházvezetés negyvenes évek végétől a vidéki esperességekkel és egyházközségekkel köriratokban közölte az időszerű hatalmi utasításokat, elvárásokat, követeléseket. A köriratok tartalmi elemei közvetlenül kapcsolódtak az éppen aktuális politikai célokhoz, eseményekhez (pl. választások), termelési, begyűjtési kampányokhoz, a nemzetközi kommunista világpolitikai eseményeihez, valamint a kommunista ünnepekhez. A hidegháború idején kibontakozó nemzetközi békemozgalom lokális szerveződéseként az adminisztratív intézmények hierarchikus szintjein községi, rajoni, tartományi békebizottságok alakultak, ezek tevékenységében minden felekezet lelkészeinek aktív szerepet kellett vállalniuk (tagság, részvétel a gyűléseken, előadások tartása).

Forrásainkból megállapíthattuk, hogy az egyházvezetés a vidéki lelkészek felé közölt társadalmi feladatoknak nem *kezdeményezője*, hanem *közvetítője*: a piramisszerűen kiépült kommunista hatalmi hierarchia központjából a Vallásügyi Minisztérium (később Vallásügyi Államtitkárság) közvetítésével érkeztek a kolozsvári központba az utasítások – a gyakori eufemisztikus fogalmazás szerint a „felkérések” –, ezeket innen közölték tovább az intézményi hierarchia alsóbb szintjeire. Az egyházi központ lehetséges veszélyekre figyelmeztetve, óvta a vidéki lelkészeket, a helyi hatóságok igényeihez való együttműködésre, alkalmazkodásra szólította fel. Rendkívüli helyzetekben az egyházvezetés igyekezett elébe menni a várható megtorlásoknak:

„Unitárius Esperesi Hivataltól, Székelykeresztúr.

Sz. 399-1956

Tisztelendő lelkész Afia! Siménfalva.

Tisztelettel, de nyomatékosan felhívom, hogy a magyarországi eseményekkel és helyzettel kapcsolatosan őrizze meg higgadságát, nyugalmát. Óvakodjék és tartózkodjék minden olyan megnyilvánulástól, amely az államra és az egyházra káros lenne. Őrizkedjék egyházi beszédeiben magán beszélgetéseiben olyan

²⁸ POLÁNYI Mihály, *Személyes tudás. Úton egy posztkritikai filozófiához*, I., ford. PAPP Mária (Budapest: Atlantisz, 1994), 379–380.

kijelentésektől, olyan érzelmek felkeltésétől, amelyek megzavarnák a békés építő munka menetét, ütemét.

Erre hívja fel hívei figyelmét is. Intse rendre, nyugalomra az egyház és állam érdekében egyaránt.

Székelykeresztúr, 1956 nov. 8-án.

Szeretettel: Ekárt Andor esperes.”²⁹

Az egyházi központ köriratainak tartalmi sajátosságait a dolgozatunkba válogatott forrásszemelvényekkel illusztráljuk. A köriratok hatalmi elvárásokat tükröző tartalmi elemei és a hívek lelki gondozásának szolgálatát végző lelkészi hivatás gyakorlásának a köznap gondolkodásban ismert és elfogadott tartalmi között mély *értékrendi diszcrepanciákat* állapíthatunk meg. Példaként – nem a hatáskeltés, hanem a mindennapi életszerű viszonyok, valamint a történeti kontextusok (a múlt és a jelenkor) távolságának jelzésére – idézzünk egy rövidebb – egyébként ritka – „egy tárgyú” körlevelet:

„Sz: 460/1951. E.K.T.”³⁰

Körirat lelkész afiaihoz colorado bogár elleni küzdelemben részvétel tban.

A vallásügyi Minisztérium a Minisztertanács 552/1951 számú rendeletére felkért, hogy lelkészeinket utasítsuk a colorado bogár elleni küzdelemben részvételre. A colorado bogár főleg a krumpli, paradicsom és paprika termést veszélyezteti.

Felhívjuk Tisztelendőségedet, hogy Istentiszteletek alkalmával a prédikáció után és a hívekkel való minden érintkezésében hívja fel a figyelmüket a colorado bogár veszélyére és biztassa őket, hogy a colorado bogár elleni harcban vegyenek részt.

A colorado bogár elleni harc anyaga, különböző hirdetések, a helyi néptanácsoknál megtalálhatók és a részletekre nézve is tisztelendőséged ott kaphat felvilágosítást.

Az egész ország területén ellenőrzést fognak gyakorolni, vidékenként, egy vagy két, esetleg 3 alkalommal is. Tisztelendőséged szükség szerint az ellenőrző hatóságoknak legyen mindenben segítségére.

Kolozsvár, 1951. június 14.

Dr. Kiss Elek püspök

Csifó Nagy László előadó”³¹

²⁹ Irrattár: 1956. iktasz. 92/56.

³⁰ Egyházi Képviselő Tanács

³¹ Irrattár: 1951. iktasz. 35/51. Az iratok jelzeteihez a kibocsátó intézmény iktatószámához minden lehetséges esetben csatoljuk a siménfalvi parókia iktatószámait is.

A lelkészi szolgálat szakrális értékrendjéhez viszonyítva, a mai perspektívából meghökkentően profán, hatalmi „felkérésre” továbbított gyakorlati utasítás nyelvi elemei jelzik, hogy az egyház belső kommunikációjába is beszivárogtak a kommunista ideológia szóhasználatának a katonai nyelvet idéző elemei (*küzdelem, harc, veszély*). A továbbiakban közölt forrásokban erre a nyelvi jelenségre több példát találunk.³²

A hatalom szüntelenül ellenőrizte, felügyelte az utasítások teljesítését. A társadalmi aktivitást szorgalmazó püspöki és esperesi körlevelekre a lelkészek háttérre beszámoló jelentésekben kellett válaszoljanak a rájuk rótt társadalmi feladatok teljesítéséről.

A hatalom legitimálásának egyik formája a békeharc volt. Ennek évtizedes folytonosságát az egyház politikai felügyeletének, a politikai lojalitás bizonyításának fórumaként és az ideológiai támogatottság nyilvános megjelenítésének egyik állandó gyakorlataként értelmezhetjük.

„Sz. 864/1949. E.K.T.

Körlevél

Lelkész afiaihoz október 2-iki nemzetközi „Béke Nap” tartása tban.

A Vallásügyi Minisztérium mai napon érkezett telefon utasítására felhívjuk tisztelendőségedet, hogy okt. 2-án vasárnap, a nemzetközi „Béke Nap” alkalmával az istentisztelet keretében emlékezzék meg a világbékéről.

A Vall. Minisztérium értesítését a megemlékezéssel kapcsolatban az alábbiakban közöljük:

1. „A Világ ismét két táborra oszlott. Az egyik a béke tábora, élén a Szovjet Unióval, amely táborba van a R. N. Köztársaság is és a népi demokráciák országai. A másik tábor a háborúra uszítóké.

2. A népeknek dolgozni kell a demokratikus és építő békéért, a háborúra uszítók ellen, akik a népek leigázását akarják és az embernek az ember általi kiszákmányolását.

3. Október 2-a nemzetközi nap a béke harcáért. Ezen a napon egyesüljünk az énekben és az imában a béke táborának a győzelméért.

³² Jelen keretek között nem térhetünk ki a nyelv hatalmi kisajátításának részletesebb tárgyalására. A modern diktatúra kialakításának első lépéseit rendszerint nyelvi térben tesszik meg, amikor a szavakat nem eredeti jelentésüknek megfelelően kezdik el használni, vagy a tartalmat összekeverik. Ö. Kovács József, „Állami erőszak, paraszti társadalom, kollektívizálás – kutatási kérdések és válaszok” in *Állami erőszak és kollektívizálás a kommunista diktatúrában*, szerk. HORVÁTH Sándor és Ö. KOVÁCS József (Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2015), 38.

Kolozsvár, 1949. szept. 27.

Atyafiságos üdvözlettel:

Dr. Kiss Elek s. k.
püspök

Csifó Nagy László s. k.
előadó³³

A minden felekezettől követelt „békemunkának” konkrét tartalmaira idézünk egy példát az ötvenes évek végéről:

„Unitárius Esperesi Hivataltól, Szentábrahám.

Sz. 164/1958.

Tisztelendő Lelkész Úr!

A Tartományi Felekezetközi Békeértekezleten kapott indíttatás értelmében felhívom az egyházkör lelkészeit, hogy hatáskörükben tegyenek meg mindent a tavaszi munkák minél sikeresebb elvégzése érdekében.

Hívják fel a hívek figyelmét az alábbi munkák és kötelességek pontos és idejében való elvégzésére:

Vetőmag megválogatása és csiráztatása.

Előkészületek a vetés idejében való elvégzésére.

Őszivetések víztelenítése

Mezőgazdasági területek növelése

Legelők tisztítása és javítása.

Gyümölcsfák ültetése, takarítása, permetezése.

A mezőgazdaság szoc. átalakulásának támogatása.

Az állammal szembeni kötelességek teljesítése. /Szerződéskötések, adó, önkéntes adó befizetése, beszolgáltatások teljesítése stb./

A fenti munkák elvégzésével eredményesen szolgáljuk a békét.

Felhívom lelkész fiait, hogy a végzett béke munkáról minden hónap 20-ig tegyenek részletes jelentést az esperesi hivatalhoz.

Atyafiságos tisztelettel:

Szentábrahám, 1958. márc. 25.

Máthé Zsigmond
esperes³⁴

Ö. Kovács József írja, hogy a társadalom szovjetizálásában „(e)lőtérbe helyezték a különböző tömegrendezvényeket, melyek céljuk szerint egy »kollekti-

³³ Irrattár: 1949. iktsz. 103/49.

³⁴ Irrattár: 1958. iktsz. 27/58.

vizált« társadalom képét mutatták».³⁵ A kollektív (itt nem a szocialista termelő-szervezetre gondolunk) fogalma „a kommunista utópia szinte legismertebb fogalmává vált, a kollektív élet mítosza pedig mindvégig megőrizte kitüntetett helyzetét a kommunizmusról szóló gondolkodásban».³⁶

A kollektív társadalom képzetének kialakításáért és megerősítésért szervezett „tömeges” jellegűnek nyilvánított akciók, rendezvények átfogták a gyakorlati élet legkülönbözőbb területeit. Nemcsak a nevelés, a kultúra, sport területén voltak tömegrendezvények, a növények kártevői elleni védekezésnek is „tömegnapjai” voltak, és ha „egyes ilyen tömegtevékenységek időpontja vasárnapra esik”, akkor általános megoldás volt, hogy a helyi néptanácsok vezetőivel „egyetértésben”, a szakrális idő profanizálásával, az istentiszteletek idejének lerövidítésében kellett „megállapodni”.

„Az Unitárius Egyház Képviselő Tanácsától, Kolozsvár, Kossuth L. u. 9. Tel: 3609.

Sz.430/1954. E.K.T.

Körlevél

valamennyi esperesi hivatalhoz és egyházközséghez, növények kártevői elleni védekezés és növényápolási munkálatok támogatása tárgyában.

Az Egyházi Főhatóság megelőző intézkedései alapján egyházi szerveink, alkalmazottaink s különösképpen lelkész afiai a tavaszi mezőgazdasági munkálatok kellő időben és jó feltételek mellett való elvégzésére irányuló, az egész országra kiterjedő tevékenység sikeréhez hozzájárultak. A Vallásügyi Miniszter Ur kolozsvári látogatása alkalmával, a Földművelésügyi Minisztérium megállapításait is tolmácsolva, megelégedését fejezte ki azon tevékenységgel kapcsolatban, amelyet a lelkészi kar és ezek között az unitárius lelkészek is kifejtettek és felhatalmazott arra, hogy elismerését hozzuk esperes és lelkész afiai tudomására.

Amikor a fentieket a legnagyobb örömmel közöljük esperesi hivatalainkkal és egyházközségeinkkel, felhívjuk, hogy továbbra is lelkesedéssel vegyék ki részüket a bő termés biztosítására irányuló minden munkálat támogatásából. Ez alkalommal különösen két fontos dologra hívjuk fel a figyelmet.

1./ Egész országra kiterjedő, a Földművelésügyi Minisztérium szakközegei által irányított tevékenység indul meg a növények különböző kártevői /s ezek kö-

³⁵ Ö. Kovács József, *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965* (Budapest: Korall, 2012), 28.

³⁶ HORVÁTH Sándor, „Az erőszak államosítása és a kollektivizálás – kutatási problémák és keretek”, in *Állami erőszak...*, szerk. HORVÁTH és Ö. KOVÁCS, 21.

zött különösképpen a burgonya ültetvények veszedelmes kártevője a colorado bogár/ ellen. Folyó év május 30-án, június 20-án, valamint július 4-én és július 25-én az egész országban ezen kártevők elleni védekezés tömegnapjai lesznek. A helyi szervek illetékes helyről megkapják a szükséges szakszerű felvilágosítókat és utasításokat és ezenkívül a napi sajtóban is cikkek jelennek meg. Lelkész afiait (tintával beszurva: + a hívek – O. S.) a helyi néptanácsi szervekkel karöltve vegyenek részt úgy az előkészítő, mint az ellenőrzési munkálatokban és híveiket világozták fel a kártevők elleni védekezés fontosságáról. Tekintettel arra, hogy egyes ilyen tömegtevékenységek időpontja vasárnapra esik, lelkész afiai idejében lépjenek összeköttetésbe a helyi néptanácsok vezetőivel és velük egyetértésben állapodjanak meg, hogy ezeken a napokon milyen kezdettel tartásuk meg az istentiszteleteket.

2./ A tavaszi mezőgazdasági munkálatok sikeres elvégzése után fontos feladata növényápolás megfelelő időben és feltételek melletti elvégzése. Lelkész afiai vegyék ki részüket ezen tevékenység támogatásában és azokon a helyeken, ahol saját kezelésben mezőgazdasági területtel rendelkeznek jó példával járuljanak (sic!) elől.

Esperes afiai egyházkörük területén irányítsák lelkész afiai ilyen természetű munkáját, a megfelelő adatokat gyűjtsék össze és az Egyházi Főhatóságnak jelentésben számoljanak be.

Kolozsvár, 1954. május 22.

Atyafiságos üdvözléssel:

Dr. Kiss Elek püspök Dr. Szathmáry János előadó³⁷

A forrásokból arra következtettünk, hogy a legnagyobb felügyelet és ellenőrzés, a legharsogóbb propaganda a terménybegyűjtési kampányokat kísérte. A magánparaszti társadalom terményeinek, termékeinek (gabona, krumpli, tej, hús, gyapjú) beszolgáltatása állami kötelezettség volt, a mulasztás, késlekedés vagy megtagadás büntetett politikai cselekvésnek minősült. Az egyházaknak is részt kellett venniük a begyűjtési kampányok támogatásában, az évtized minden esztendejéből idézhetők erre a feladatra vonatkozó, az alábbival analóg utasítások.

„Az Unitárius Egyház Képviselő Tanácsától, Kolozsvár, Kossuth L. u. 9.

Sz. 654/1954. E.K.T.

Körlevél

³⁷ Irattár: 1954. iktsz. 46/54.

Valamennyi egyházközséghez és esperesi hivatalhoz a learatott gabona szérűre szállítása, cséplés, a megállapított kóta beszolgáltatása tban.

Az 1954 augusztus 12-i tartományi mezőgazdasági értekezlet foglalkozott a betakarítási, cséplési és beszolgáltatási munkálatokkal kapcsolatos kérdésekkel. Az értekezleten hozott határozat értelmében felhívjuk Tisztelendőségedet, hogy híveink körében minden lehető tegyenek meg és hívják fel figyelmüket, hogy:

1./ a learatott, de még szérűre nem szállított gabonát haladéktalanul szállítsák a kijelölt szérűre.

2./ Cséplés után a községi Néptanács által megállapítandó sorrendben adják be a kivetett kótát, a kijelölt gabonagyűjtő központokba.

3./ Lelkész afiai a községi Néptanácsokkal és a miniszteri megbízottal a fenti ügyben vegyék fel a kapcsolatot, s igyekezzenek velük egyetértésben a siker érdekében mindent elkövetni.

Kolozsvár, 1954. augusztus 14.

Atyafiságos üdvözlettel:

Dr. Kiss Elek
püspök

Dr. Csifó Nagy László
előadó³⁸

Az alávetettség mindennapjai Gellérd Imre életében

Marc Bloch írja, hogy a „történeti tanúbizonyságok szinte végtelenül sokfélék. Minden, amit az ember kimond, vagy leír, minden általa készített tárgy, minden, amihez hozzányúl, róla tanúskodhat, és tanúskodnia is kell”.³⁹

Alább Gellérd Imre sokrétű társadalmi feladatairól és munkájáról az évi tevékenységét összefoglaló lelkészi jelentéseiből és időközi jegyzőkönyvekből idézünk. E tanúbizonyságokból életközelségbe kerülnek a lelkész átpolitizált mindennapjai, ugyanakkor meggyőzően látható, hogy milyen mértékű volt az egyház felhasználása, folyamatos manipulálása a politikai hatalom uralmának kiterjesztésében, a társadalom (teljes egészében valójában soha meg nem valósult) integrálásában. Az idézett források szelekciós szempontja az időbeni (az ötvenes évek eleje-vege) folyamatosság dokumentálása volt, ugyanakkor kiemeltünk egy összefüggő forráskorpuszt az évtized közepéről, az elvárt társadalmi cselekvések gyakoriságának illusztrálására.

Jegyzőkönyvrészlet 1952-ből:

³⁸ Irattár: 1954. iktsz. 72/54.

³⁹ BLOCH, *A történetész...*, 52.

„A békeharc érdekében kifejtett munkánk. Társadalmi helyzetünk.

Egyházközségünk az egész év folyamán minden társadalmi kötelességének az állammal és a hatóságokkal szemben pontosan eleget tett. Bekapcsolódtunk a Békeharc munkába, s tőlünk telhetően e téren is mindent megtettünk. Így pld.:

1. Újév napján imádkoztunk a békéért.
2. Április 6-án ismertettük és elítéltük a baktérium háborút.

Április 11-én nagy beszédben felemeltük tiltakozó szavunkat Bellojánisz és társai szabadságharcosok kivégeztetése ellen.

Április 11-én délután előadást tartottam a békeharc tárgyköréből.

Április 14-én a vetési kampány beindítását sürgettük.

Április 15-én szintén a vetési kampány becsületes teljesítésére hívtuk fel híveink figyelmét.

Április 20-iki buzdító beszédünk tárgya a vetési kampány volt.

Május 1-én a templomban alkalmi beszédet tartottunk.

Május 11-én a rugonfalvi színjátszó csoport vendégszereplésével kapcsolatosan tartottam beszédet a népi szocialista színjátszás jelentőségéről.

Június 18-án egy mezőgazdasági szakelőadással kapcsolatban a szocialista szakképzettségről beszéltem.

Június 25-én az önmegadóztatást tárgyaltuk.

Június 2-án békeünnepet tartottunk a templomban.

Június 13-án a béke ügyében elítéltük a koreai háborút

Június 22-én az iskolai vizsga fontosságára hívtuk fel a figyelmet.

Július 27-én az alkotmánygyűlés anyagát ismertettük.

Július 27-én délután a nagygyűlésen az új alkotmányról beszéltem.

Aug. 24-én hazánk felszabadulásáról.

Szept. 7-én du. tömeggyűlésen szintén az új alkotmányt méltattam.

Szept. 14-én az iskolai munka beindításának jelentőségét hangoztattam.

Szept. 21-én a békebizottság választására buzdítottam híveinket.

Okt. 19-én a választási törvény tanulmányozására.

Okt. 20-án az „ARLUS” gyűlésre buzdítottuk híveinket.⁴⁰

Okt. 26-án a választáson való részvételre.

Nov. 2-án szintén -//- -//- -//- való részvételt dolgoztuk fel.

Nov. 23-án a választó névjegyzéki sorszám kivételére kértük híveinket

⁴⁰ ARLUS román betűszó: Asociația Română pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică – a Szovjet–Román Baráti Társaság elnevezése. A szervezet 1944 októberében jött létre, 1964-ben szűnt meg.

Nov. 9-én az iskolai szülői értekezletre és óvodai nevelésre hívtuk fel híveinket.

Dec. 25-én a télifa ünnepélyre 40 lejt adományoztunk.

Dec. 31-én Népköztársaságunk megalakulását dolgoztuk fel.

Nem csupán beszéd ez, tettekben megnyilatkozott valóság.⁴¹

Részlet az 1953. évi lelkészi jelentésből:

„Egyháztársadalmi ügyek

1. Állami és községi hatóságainkkal a legteljesebb egyetértésbe éltünk. Mindenben a rendelkezéseknek és a kívánalmaknak megfelelően jártunk el. Összeütközés semmilyen téren nem volt.

2. Híveinket sajnos, csak alkalomadtán látogattam meg. Múlt évi terveinknek ezt a frontját tehát külső akadályok miatt nem tudtuk megvalósítani.

3. Híveinket sikerült ránevelnünk az alábbiakra:

a.) hogy minden természetű panaszaiikkal forduljanak a lelkészhez.

b.) hivatalos ügyeikben kérjenek tanácsot a lelkésztől.

c.) gondnokon és presbitereken át gyakoroljanak kritikát az egész ekg-i életéről

d.) kívánalmaikat és javaslataikat juttassák kifejezésre nyíltan és közvetlenül.

e.) megszerveztük az ekg-et egyes akciók és közmunkák esetére.⁴²

Részletek az 1954. évi lelkészi jelentésből:

„Egyháztársadalmi ügyek

Állami és helyi hatóságainkkal a legteljesebb egyetértésben éltünk és munkálkodtunk. Mindenben példamutatóan jártunk elől. Összetűzésünk állami hatóságokkal egy esetben sem volt. Híveinket sajnos a múlt évben rendszeresen nem látogathattam meg. Szó volt arról, hogy légátust fogadunk. Sajnos remény-ségünk-ből nem tellett légátusra is.⁴³

Békemunka.

Ekg-ünk derekasan kivette részét a békéért folytatott munkából. Lássuk a statisztikát:

⁴¹ Jkv. U. E. S. 186. 1950, 86–87.

⁴² Jkv. U. E. S. 186. 1950, 117.

⁴³ Jkv. U. E. S. 186. 1950, 161.

1. Szószékről elhangzott 4 külön béketárgyú beszéd.
2. Szószékről elhangzott 14 esetben felhívás a békeharc tevékenységre.
3. Összesen 47 alkalommal adtunk támogatást a Néptanácsnak a különféle időszerű munkák és akciók népszerűsítésében.
4. Külön akciót indítottunk egyházilag is a kollektálások érdekében.
5. Lelkész részt vett 4 rajoni felekezeti értekezleten, s hozzászólásával elősegítette annak munkáját.
6. Lelkész a helyi B. Bizottság titkára, s mint ilyen, adminisztrálja a bizottságot s részt vesz a rendes üléseken, melyeken az év folyamán összesen 16 előadást tartottam.
7. A B. Biz. havi értekezletein rendszeresen beszámoltam ekg.ünk békemunkájáról. Mindezek azt bizonyítják, hogy mi a béke harcosai kívánunk lenni, hogy a béke számunkra szent ügy, még pedig egy szabad, igazságos, nyugodt és boldog béke.”⁴⁴

„Unitárius Egyházközség Siménfalva

SZ. 34/1956

Jelentés

a siménfalvi unitárius egyházközségben 1956. június hó 20-ig végzett békeharc és közösségi tevékenységről.

1. Az elkésett mezőgazdasági munkálatok befejezése érdekében szószékről 4 alkalommal tettem közzé hirdetést.
2. A Néptanács megbízásából és felkérésére 3 esetben népszerűsítettem különféle községi ügyeket.
3. A kultúrház építése érdekében felhívással fordultam a hívekhez egy alkalommal. Vállaltam az építés alatti u.n. könyveléseket.
4. Részt vettem a kultúrház építési bizottság ülésein 3 ízben.
5. A községi békebizottság ülésén nem vehettem részt, mivel azt az új vezetés már hónapok óta nem hívta egybe sem semmilyen tevékenységet nem fejt ki.
6. A Vörös Zászló egyik munkatársának felvilágosításokat adtam a község történetét illetően.
7. A beszolgáltatások terén két alkalommal intéztem felhívást a gyülekezethez.
8. Népszerűsítettem a Népbank felállítását s magam is jó példával igyekeztem elől járni.

⁴⁴ Jkv. U. E. S. 186. 1950. 162.

9. A CEC ügyet támogattam és támogatom. Az egyházközség 2000 lej összegét a CEC-ben helyeztük el.

10. A kapálásról kétszer beszéltem „Gyomirtás” címen. Hatása jó volt mind konkrét, mind átvitt értelemben /erkölcsi gyomirtás/.

11. A szőlő és gyümölcstermelés ügyeiben élen járok, szakkönyveket szereztem be és rendszeres tanácsokat adok a híveknek. Hasonlóképpen serkentem a méhészetet is.

12. A nép sport népszerűsítésében szintén adtam segítséget.

13. A Néptanáccsal karöltve igyekszem a lehetőségek szerint minden közösségi munkából a részemem kivenni, noha a helyi hatóságok és szervek nem minden esetben veszik igénybe ajánlataimat.

Siménfalva, 1956. június 19-én.

Gellérd Imre unitárius lelkész⁴⁵

„Jelentés

az egyházközségben végzett béke és közösségi munkákról 1956. július hó folyamán.

1. A templomban szószékről két esetben hirdettem ki közügyeket, kérve a híveket, teljesítsék azokat odaadással.

2. A kultúrház építése ügyében összehívott gyűléseken rendszeresen részt vettem és hozzászólásaimmal igyekeztem az ügyet előbbre vinni.

3. A Néptanács figyelmét felhívtam, hogy a betakarítási munkálatokban magam is részt kívánok venni.

4. A felbukkant juhvész leküzdése érdekében közreműködtem.

5. A Vörös kereszt vonalán, a hó folyamán összesen 30 egyént injekcióztam be.

6. Részt vettem és támogatólag pártoltam a község által rendezett szovátai kirándulást.

7. Békebizottsági gyűlés nem volt, sem Arlus tevékenység s így ezekre az alkalmakra előkészített referátumaim elmaradtak.

8. Ismertettem röviden a stocholmi határozatokat és békeügy világhelyzetét a kebli tanácsban.

Siménfalva, 1956. július 19.

Békéért harcolunk!

Békesség Istentől!

Gellérd Imre siménfalvi unitárius lelkész⁴⁶

⁴⁵ Irrattár: 1956. iktsz. 34/56.

⁴⁶ Irrattár: 1956. iktsz. 62/1956.

„Unitárius Egyházközség Siménfalva

82/1956

Jelentés

F. év augusztus folyamán végzett béke- és közösségi munkákról.

1. A templomban két alkalommal tettem közzé közérdekű jelentést, kérve híveinket, hogy azokban a Néptanácsot támogassák.

2. Egész hó folyamán a kultúrház építésével kapcsolatos közmunkák szervezését és a közmunkát végzők mozgósítását személyesen végeztem.

3. A rendes körülmények között való cséplés érdekében felhívással fordultam a hívekhez.

4. A Vörös Kereszt keretében a hó folyamán beadtam összesen 21 injekciót beteg embereknek.

5. A gyümölcsfák permetezése érdekében illetékes helyen eljártam.

6. Több mint 23 ügyiratot, kérést, fellebbezést stb. írtam és gépeltem meg a híveknek.

7. Számptalan esetben adtam különféle tanácsokat.

8. A faluban az elsők között arattam, hordattam és csépeltem.

9. Gyűléseken nem vehettem részt, mivel nem voltak.

Siménfalva, 1956. aug. 20.

Dolgozunk és imádkozunk a békéért.

Gellérd Imre⁴⁷

„Lelkeszi jelentés a Siménfalvi Unitárius Egyházközség életéről és munkájáról az 1956-ik évben

[...] Békeharc tevékenység

Az esperesi hivataltól kapott rendelkezéseket a béke- és közösségi munkákra vonatkozólag a lehetőségek szerint igyekeztünk végrehajtani. Elhangzott két béketárgyú beszéd, szavaltattunk több béketárgyú verset. Lelkesz részt vett a helyi békebizottság valamennyi ülésén, s ott előadásokat tartott. Ezenkívül úgy a szószékről, valamint az egyházközségi gyűléseken is híveinket az állammal szembeni kötelességeik teljesítésére buzdítottuk...”⁴⁸

⁴⁷ Irrattár: 1956. iktsz. 82/1956.

⁴⁸ Unit. Ekg. Siménfalva ECCLESIA DOMESTICA. 1956–1986., Leltári szám: U. E. S. 213. 6–7.

„Lelkeszi jelentés a Siménfalvi Unitárius Egyházközség életéről és munkájáról az 1958-ik évben

[...] Békeharc tevékenység.

Az év folyamán is, mint mindig igyekeztünk a legintenzívebb tevékenységet kifejteni a Békeharc érdekében. Három alkalommal tartottam béketárgyú beszédet, szavaltattunk 4 béketárgyú verset. Mint a helyi békebizottság titkára teljes igyekezetemmel azon voltam, s vagyok, hogy a községi békeharc teljes mértékben teljes mértékben (sic!) megfeleljen a felsőbb szervek által előírt követelményeknek. Előfizetőket szerveztünk a Béke védelmében folyóiratra, bekapcsolódunk a különböző közösségi munkákba. A kultúrház építésébe mindvégig a kívánt segítséget megadtam. Mint a sportbizottságnak a tagja, igyekeztem támogatni mindenféle sportmegnyilvánulást. A szövetkezeti akciót felvilágosító munkával szintén támogattam. A felvásárlási tervben jó példát mutattam. A társulás szervezése alkalmával, egyetértve a Néptanáccsal, több esetben sikeres felvilágosító munkát végeztem. Templomi hirdetéseink rendjén az időszerű társadalmi akciókat, az időszerű mezőgazdasági munkákat és a különböző szocialista terveket népszerűsítettem. A Tekintetes asszony a vöröskereszt keretében fejtett ki eredményes munkát, aminek elismeréseképpen a helyi tagozat megkapta a rajoni versenyzászlót.”⁴⁹

„Sz. 76/1959.

Jelentés június 20 és július 20 között végzett béke- és közösségi munkáról

1. Június hó 21-én rendes békebizottsági gyűlést tartottunk, melyen A békeharc időszerű eseményei és feladatai címen előadást tartottam.

2. Június hó 22 és 28 között személyesen jártam be a falut és szerveztem újabb 17 előfizetőt a Béke védelmében c folyóiratra. Ezzel együtt összesen 34 előfizetőt szerveztem.

3. Június hó folyamán segítséget adtam több ízben a feleségem elnöksége alatt működő Vöröskeresztes tagozatnak. Ez a segítségnyújtás nagyban elősegítette a tagozatot abban, hogy mind a rajoni, mind a tartományi bemutató versenyen első helyezetet nyert, elnyerte a vándorzászlót, ami községünk igen nagy dicsősége. /Éjszakákon át gépeltem a tételeket a tagok részére.

4. Július hó 4-én este a mozielőadás után felolvastam a Béke védelmében c. folyóiratból a nagyszámú közönségnek.

⁴⁹ Unit. Ekg. Siménfalva ECCLESIA DOMESTICA. 1956–1986., Leltári szám: U. E. S. 213. 30.

5. Július hó 12-én vasárnap délután nagy népgyűlést szerveztem, melyen a Párt megbízásából mind a beszámolót, mind a politikai tárgyú előadást magam tartottam.

6. Július 14-én elkészítettem a havi jelentést és a munkatervet a következő hóra és azt a rajonhoz beküldtem.

7. Július 12-én vasárnap délelőtt a templomban tiltakozásunknak adtunk kifejezést, amiért a görög nép nagy fiát, Manolisz Glézoszt⁵⁰ az imperializmus bíróság elé állította.

8. Július 16-án egy faliújságcikket írtam és küldtem be.

9. Július 17-én rövid tájékoztatót küldtem be a Vörös Zászlónak a községünkben folyó békeharcról.

10. Július 17-én este mozielőadás előtt felolvastam a békeújságból.

11. Június hó 29-én segítséget nyújtottam a szövetkezetben folyó leltározási munkákban.

12. Július 18-án a sportbizottságban - mint ellenőr - tartottam vizsgálatot és készítettem szemléltető kimutatásokat a tagokról, valamint a tagsági díjak befizetéséről.

13. Készítettem egy drb. térképet a következő előadásunk keretében tartandó Térkép előtt c. beszámolóhoz.

14. Kezdeményezésemre létrehoztuk a béketárgyú újságcikkek gyűjtését, mely cikkekből hetenként expozékat tartunk és helyezünk ki a faliújságunkba.

Siménfalva, 1959. július 18-án

Harcolunk a Békéért!

unitárius lelkész⁵¹

Összefoglalás

A fenti források alapján néhány következtetést levonhatunk a lelkészek társadalmi aktivitásának elvárásában a hatalmi szándékok támogatására. Nagyrészt a politikai mobilizáció fogalomkörébe tartozó hatalmi elvárásokról volt szó, ezek indítéka a társadalmi integráció az új eszmeiség jegyében. A társadalom integrálásához a hatalom elfogadottságára, legitimitásának elismerésére volt szükség, ezért volt fontos a helyi közösségeikben tekintélyes személyiségek, mint a lelkészek és más értelmiségiek bevonása a propagandagépezet működtetésébe. A ta-

⁵⁰ Baloldali görög politikus, antifasiszta ellenálló a II. világháború idején.

⁵¹ Irattár: 1959. iktsz. 76/59.

nítóknak, tanároknak is folyamatosan kampány- és tömegnevelési feladataik voltak.

A helyi életvilág perspektívájából a terjesztett propagandaelemeknek tartalmi szempontból legalább két élesen elkülöníthető típusát láthatjuk:

a.) mindennapi életgyakorlatot, életvitelt, egzisztenciát érintő szabályozó, korlátozó behatárolások, mint például a javak elvonásának politikai kikényszerítése.

b.) a mindennapi élet körén kívüli, mitikus politikai, ideológiai elemek (pl. harc a baktériumháború ellen).

Az alulnézeti perspektívát érvényesítő kutatások hiányában nem tudhatjuk, hogy mennyire általánosítható Gellérd Imre sokoldalú társadalmi tevékenységének példája, ez a szempont még jövőbeni kutatási feladat lehet. Azt se lehet megválaszolni, hogy a beleegyezés és egyetértés látszata mögött „az alávetettek gondolatban milyen körülmények között tagadják meg az uralmat”⁵²

Az egyházi központból érkező utasítások minden parókiára egységesen eljutottak. Személyes, egyéni beállítódások és a helyi viszonyrendszerek specifikus jellegéből (a lelkészek lokális társadalmi beágyazottsága) adódó különbségek következményeként nagy valószínűséggel különböző változatokban valósult meg a hatalmi törekvések támogatása. De ez feltételezés. El kell fogadnunk, hogy „a nyilvános bizonyítékokból lehetetlen megállapítani, hogy pontosan milyen mélyre hatol az uralkodó diskurzus látszólagos elfogadása”⁵³

Az unitárius egyház és a helyi hatalmi intézmények viszonya Siménfalván az ötvenes évek végére megváltozott: „Súrlódás, viszály a helyi demokratikus szervezetekkel és hatóságokkal nem volt, mert mindenben a legteljesebben alkalmazkodtunk a viszonyokhoz és számtalan esetben nem gátló, hanem segítő tényezői voltunk a társadalmi fejlődésnek községünkben”⁵⁴ – írta Gellérd Imre 1950-ben, lelkészi jelentésében. Ez az attitűd az évtized folyamán végig jellemző volt a lelkészre. A készséges együttműködés, lankadatlan támogató társadalmi, politikai tevékenység ellenére a helyi hatalom 1959. elejétől ellenségesen viszonyult Gellérd Imréhez. A lelkész megfigyelésére irányított Bako Laurentiu fedőnevű ügynök⁵⁵ 1959. március 6-án az állambiztonság Székelykeresztúr rajoni

⁵² James C. SCOTT, „Erős-e a hamis tudat?” *Replika*. 23–24 sz. (1996): 102.

⁵³ SCOTT, „Erős-e a hamis...”: 103.

⁵⁴ A Siménfalvi Unitárius Egyházközség Jegyzőkönyve 1950-től. Leltári szám: U. E. S. 186. Lelkészi jelentés 1950. évről. 19.

⁵⁵ Az ügynök Gellérd Imréhez fűződő tevékenységét a következő fejezetben részletezzük.

részlegére tartótisztjének, Máté Alexandru főhadnagynak jelentette, hogy „beszéltem Gellérd Imre siménfalvi unitárius lelkésszel, aki azt állítja, hogy megtiltották neki, hogy szóba álljon Siménfalva utcáin a község lakóival, és hogy otthonaikban ezeket meglátogassa. Fél, hogy letartóztatják...”⁵⁶

Fél év múlva a fenti ügynök – ugyanekhez az intézményhez – Fazakas Francisc főhadnagynak jelentette: „Tájékoztatom, hogy folyó év október 15-én Gellérd Imre elmondta nekem, hogy a Néptanács elnöke, akivel normális kapcsolatban volt, most a köszönését sem fogadja, és egy bizonyos körben kijelentette: »ideje volna, hogy kitorjünk a pap nyakát«, valaki ezt meg is mondta a papnak. Pedig a pap különböző munkákban segítette az elnököt, és most is biztatja az embereket, hogy alakítsanak kollektív gazdaságot...”⁵⁷

A két tartótiszt a feletteseikhez küldött tájékoztató jegyzékhez ugyanazt a megjegyzést fűzte: „Gellérd Imréről ellenőrzési akció van folyamatban.”⁵⁸

A történeti irodalomban a félelem újabban mint jelentős történelemformáló erő jelenik meg.⁵⁹ A félelem előhívta lehetséges viselkedésről írja Gyáni Gábor, hogy „a féktelen állami terror által előidézett félelemérzet elvtelen, pragmatikus alkalmazkodást, szervilizmust, folytonos önfeladást, szellemi és morális öncsonkítást követelt a hatalomnak kiszolgáltatottaktól”⁶⁰

Mire ösztönözte Gellérd Imrét félelemérzete, hogyan, milyen körülmények hatására született meg az ötvenes évek elejének egyházellenes támadásaival bátran szembeszálló lelkészben az évtized végére a félelemérzet? Úgy véljük, Gellérd Imre életútjának ez a szakasza általános érvényű ismereteket tartogat az alávetettségbe, kiszolgáltatottságba taszított autonóm személyiség és a hatalom viszonyáról. A következő fejezetben Gellérd Imre félelmeinek körülményeit és következményeit próbáljuk megismerni és megérteni.

⁵⁶ ACNSAS. Dosar de urmărire informativă nr. 328 privind „Profetul”. Nr. inv. 383. Vol.III. f.80.

⁵⁷ ACNSAS. Dosar de urmărire informativă nr. 328 privind „Profetul”. Nr. inv. 383. Vol.III. f.90.

⁵⁸ A Gellérd Imréről írt feljelentések időrendi sorrendje azt mutatja, hogy 1958 nyarától az állambiztonság fokozott figyelemmel követte tevékenységét, júliusban megnyitották az ellenőrzési dossziéját.

⁵⁹ GYÁNI Gábor, *A történelem mint emlék(mű)* (Budapest: Kalligram, 2016), 245.

⁶⁰ GYÁNI, *A történelem mint emlék(mű)*, 257.